

ОБСТАВИНИ, ЩО НЕ ПОТРЕБУЮТЬ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Прийняття Кодексу адміністративного судочинства України, створення в Україні системи адміністративних судів свідчить про формування в Україні як у демократичній та правовій державі повноцінної адміністративної юстиції, зокрема, адміністративного судочинства, завданням якого є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб та інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

На сучасному етапі становлення адміністративного судочинства процес доказування як шлях до встановлення істини у справі набуває особливого значення. Для того, щоб досягти максимальної ефективності доказового процесу, законодавець визначив обставини, які не потребують доказування. Існування таких обставин покликане спростити процедуру доказування з метою правильно-го і швидкого вирішення адміністративних справ.

Аналіз спеціальної наукової літератури дає підстави стверджувати недослідженість даної теми, оскільки Кодекс адміністративного судочинства України затверджений зовсім недавно [1]. Існуючі на даний час наукові розробки вчених-адміністративістів В. Б. Авер'янова, І. Б. Коліушка, Р. О. Куйбіди, О. В. Кузьменко, В. С. Стефанюка, В. І. Шишкіна в основному спрямовані на визначення загальної концепції адміністративної юстиції в Україні, окреслення її функцій та визначення принципів адміністративного судочинства, тоді як дослідженню доказів та доказуванню в адміністративному судочинстві достатня увага не приділялась.

Обравши для дослідження дану тему, автор статті ставив перед собою завдання проаналізувати позитивні та негативні аспекти переліку підстав для звільнення від доказування, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України), і на основі цього аналізу виробити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Відповідно до ст. 72 КАС України до підстав для звільнення від доказування належать:

1) обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини;

2) обставини, визнані судом загальновідомими, не потрібно доказувати;

3) обставини, які визнаються сторонами, можуть не доказуватися перед судом, якщо проти цього не заперечують сторони і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання;

4) вирок суду в кримінальній справі або постанова суду у справі про адміністративний проступок, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої ухвалений вирок або постанова суду, лише в питаннях, чи мало місце діяння та чи вчинене воно цією особою.

Зазначена стаття визначає підстави звільнення осіб, які беруть участь у справі, від доказування обставин з метою досягнення процесуальної економії – за наявності цих підстав у суду не буде необхідності досліджувати докази для встановлення певних обставин. Положення статті повинні також запобігати ухваленню різних судових рішень щодо тієї самої обставини.

Обставини, які не потребують доказування в адміністративному процесі, можна сформулювати в три групи:

– преюдиційні обставини, тобто ті, що встановлені в судовому рішенні іншого суду, яке набрало законної сили (ч.ч. 1, 4 ст. 72 КАС України);

– обставини, визнані судом загальновідомими (ч. 2 ст. 72 КАС України);

– безспірні обставини, тобто ті, щодо яких в осіб, які беруть участь у справі, не виникає спору і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання (ч. 3 ст. 72 КАС України).

Розглянемо кожну з підстав для звільнення від доказування окремо.

У юридичній науці обставини (факти), встановлені судом у порядку іншого адміністративного процесу чи іншого судочинства (цивільного, господарського, кримінального), отримали назву преюдиціальних (від лат. *praecedens* – попереднє судове рішення). Преюдиціальність – це юридичне правило, згідно з яким усі суди, що розглядають справу, зобов'язані прийняти без перевірки і доказів факти, які були встановлені раніше й набрали законної сили за допомогою судового рішення чи вироку в іншій справі.

Варто погодитись, що основою преюдиції є законна сила вироку [2; 3], преюдиційне значення для цивільної справи буде мати як обвинувальний, так і виправдувальний вирок [4]. Преюдиційна дія вироку у кримінальній справі чи постанови суду у справі про адміністративне правопорушення при вирішенні цивільних справ обмежена певними об'єктивними рамками, а саме: чи мали місце

певні дії і чи вчинені вони цією особою, стосовно якої ухвалено вирок чи постанову суду. Інші питання, ухвалені вироком чи постановою суду для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, преюдиційного значення не мають.

Преюдиційна дія вироку чи постанови суду обмежена не тільки об'єктивними рамками.

Вирок чи постанова можуть мати преюдиційне значення при розгляді цивільної справи також лише в суб'єктивних рамках його законної сили, котра поширюється лише на осіб, які брали участь у кримінальній справі. Проте варто погодитись, що в окремих випадках преюдиційне значення вироку, що набрав законної сили, буде стосуватись і особи, яка несе матеріальну відповідальність за дії засудженого, навіть якщо ця особа не брала участі в кримінальному процесі [5].

Також слід зауважити, що сторона, яка вказує суду на існування преюдиційного факту, повинна довести його преюдиційність шляхом подання належно оформлених копій постанов, рішень чи вироків суду. Якщо суд дійде висновку, що ці копії підтверджують преюдиційність певного факту, то сам факт, який зазначений у відповідному документі, звільняється від доказування, оскільки є преюдиційним. У зв'язку з цим спірною видається думка окремих авторів, які не вважають доказами копії постанов, рішень та вироків [6].

Преюдиційними обставинами в адміністративному судочинстві, тобто тими, що встановлені в судовому рішенні іншого суду, яке набрало законної сили, є:

1. Обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

Обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи лише за умови, що в ній беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Потрібно мати на увазі, що в разі, якщо сторона чи третя особа заперечує проти таких обставин, то суд повинен переконатися в тому, що така сторона чи третя особа брала участь у справі, рішення у якій є преюдиційним (обов'язковим для врахування). Якщо особа не брала участі у такій справі, то суд має надати їй можливість спростувати такі обставини з посиланням на докази і може не застосовувати правила ч. 1 ст. 72 КАС України.

Адміністративний суд, не доказуючи заново встановлені в цих актах факти, обмежується витребуванням копії відповідного судового рішення, а сторони не зобов'язані передоказувати преюдиційні факти. Принцип загальнообов'язковості судового рі-

шення в цій нормі є конкретизованим. У цій нормі фактично констатуються такі випадки: 1) коли особа або особи брали участь в одній справі, а потім беруть участь в іншій, то встановлені судом обставини вважаються такими, що не підлягають доказуванню; 2) коли особи не брали участі в попередній судовій справі, то встановлені обставини для них не мають обов'язкового характеру.

Загалом цей принцип слід вважати правильним, оскільки позивач та відповідач можуть погодитися з рішенням суду, коли відповідач має право покласти відповідальність на третю особу, яка потенційно мала виступати на боці відповідача, але її не залучали до участі в справі.

Обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, формально зазначаються в тексті судового рішення словом «установив», і перераховуються ті обставини, які суд бере за основу при задоволенні або відмові у задоволенні позовних вимог. Можливі випадки, коли кількість позовних вимог, які ґрунтуються на встановлених судом обставинах, не відповідає змісту заявлених вимог. У такому разі суд повинен постановити й додаткове рішення. Тому особливу увагу при аналізі рішення суду необхідно звернути увагу на встановлені судом обставини, а не тільки на резолютивну частину рішення суду.

Слід також зазначити, що преюдиціальність має свої суб'єктивні і об'єктивні межі, які мають становити єдність. Суб'єктивні межі визначаються, коли в обох справах беруть участь одні й ті самі особи або їх представники. Якщо судові рішення зачіпає інтереси осіб, які не були залучені адміністративним судом до справи, то преюдиційність на таких осіб не може поширюватися.

2. Вирок суду в кримінальній справі або постановова суду у справі про адміністративний проступок, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої ухвалений вирок або постановова суду, лише в питаннях, чи мало місце діяння та чи вчинене воно цією особою.

Хоча від обов'язку доказувати зазначені факти звільняється одна зі сторін, таке припущення може бути спростовано у загальному порядку іншими особами, які беруть участь у справі.

Необхідно ще раз підкреслити, що на практиці трапляються більш складні правові ситуації, коли, наприклад, у результаті дорожньо-транспортної пригоди було завдано шкоди позивачеві, а в постанові Державної автомобільної інспекції винним установлений відповідач. У цьому випадку факт винності відповідача не розглядається у порядку адміністративного судочинства, оскільки для суду він вважається безспірним. Також набув законної сили вирок суду у кримінальній справі, який обов'язковий для суду, що

розглядає справу про публічно-правові відносини (в адміністративному суді), якщо це стосується питань цієї самої особи, але в справах адміністративного судочинства України.

3. Обставини, визнані судом загальновідомими, не потрібно доказувати.

Це означає, що загальновідомість факту (notaria) обумовлена обмеженістю в часі, просторі і за колом осіб. Обмеженість у часі пов'язана з природною властивістю людської пам'яті забувати події, їх деталі і хронологію. Обмеженість у просторі пов'язана з тим, що обставини можуть мати як світову загальновідомість, так і регіональну, і лише конкретний суд може визначити статус конкретних обставин на певній території. Загальновідомість пов'язана і з певним колом осіб. Так, наприклад, певні факти у сфері публічної служби під час розгляду спору щодо її проходження, можуть бути відомі сторонам процесу і суду, який володіє цією інформацією, що базується на практиці розгляду певних категорій справ. Отже, загальновідомими вважатимуться обставини, про які знають усі або переважна більшість громадян як мінімум на території певного регіону.

Загальновідомими обставинами можуть бути природні явища, стихійні лиха, техногенні катастрофи, властивості матеріалів та речовин тощо. Обставини можуть бути визнані загальновідомими, якщо вони відомі широкому колу осіб (людству, населенню держави, регіону, територіальної громади) і водночас суддям, які входять до складу суду.

Прикладом загальновідомих обставин у межах усієї держави можуть бути аварія на Чорнобильській АЕС, всеукраїнські вибори тощо, а обставин, що відомі в межах певного регіону, – місцевий референдум, місцеві вибори тощо. Такий поділ є умовним, оскільки загальна обізнаність осіб є різною.

Визнання факту загальновідомим здійснюється судом до прийняття постанови у справі. Тобто суд має постановити ухвалу про визнання певної обставини загальновідомою, яка окремо від постанови суду не оскаржується. Якщо ж хто-небудь з осіб, які беруть участь у справі, заперечує проти визнання обставини загальновідомою, він має надати докази, що свідчать про відсутність загальної обізнаності щодо цієї обставини.

Про загальновідомість локальних фактів на відповідній території повинне бути зроблене позначення в судовому рішенні. Таке позначення необхідне на випадок перегляду рішення апеляційним або касаційним адміністративним судами. Про факти, відомі в усьому світі або на території України, в судовому рішенні позначення не робиться, оскільки вони відомі судам вищих інстанцій.

Існують полярні погляди на те, чи має суд право визнати певний факт загальновідомим [7], чи повинен це зробити [8].

4. *Обставини, які визнаються сторонами, можуть не доказуватися перед судом, якщо проти цього не заперечують сторони і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання.*

Ця частина ст. 72 КАС України передбачає, що визнані факти – це обставини, які визнаються сторонами. Ці обставини можуть не доказуватися, якщо щодо цього не заперечують сторони і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їхнього визнання.

Відтак, можна дійти висновку, що за відсутності будь-якого застереження факти, визнані сторонами перед судом, не доводяться. Але якщо після попереднього судового засідання, на якому могло бути визнано факт або обставину, особа доведе, що визнання було здійснене внаслідок помилки, обману, насильства тощо, – суд визнає це відмовою від визнання. Суддя має перевірити, чи були наявні обставини, які змусили особу до такого визнання; до того ж особа має довести це на підставі доказів.

Викладене свідчить, що в разі визнання стороною доведеності або існування в минулому юридичної обставини, подальше доказування є зайвим, інакше подальший процес розгляду справи суперечитиме загальним принципам сучасного адміністративного процесу. Так, за принципом диспозитивності ніхто не може зобов'язати особу робити те, чого вона не бажає, і що до її прав належить: брати участь в адміністративному процесі і «змусити» виграти справу неможливо.

Отже, визнання може бути зроблене не тільки за згодою сторін в існуванні факту, а й з метою заперечення інтересів інших осіб або приховування істини, а також під впливом обману, насильства, погрози, помилки. Умови визнання факту можуть бути висловлені не тільки усно, а й письмово поза залом судового засідання.

Сторона може наполягати на доказуванні певної обставини, навіть якщо не оспорує її. Це можливо, наприклад, якщо її ця обставина не відома, особа не виключає її існування, але й не має жодного її підтвердження.

Суд теж має можливість поставити під сумнів обставину, яку ніхто не оспорує, якщо є підстави вважати її недостовірною, наприклад, коли ця обставина виглядає малоімовірною або її прямо чи побічно спростовують докази у справі. Суд також може вимагати доказування безспірної обставини, якщо поведінка однієї з осіб, яка бере участь в справі, дає підстави сумніватися в тому, що обставину вона визнала добровільно, тобто без застосування насильства, впливу погроз чи введення в оману.

Цікавою для процесуального аналізу є й можливість представника визнавати факт установленим. На нашу думку, слід враховувати, що положення про повноваження представника на ве-

дення справи в суді свідчить про те, що він може вчиняти від імені особи, яку представляє, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти особа. Тобто, з огляду на загальні та спеціальні права сторони, він має право визнавати факт установленим, якщо таке обмеження його повноважень на вчинення цієї процесуальної дії не буде передбачене у виданій йому довіреності, що залежить від характеру представництва та процесуального статусу представника в справі.

У більшості випадків особи надають право участі в адміністративних справах іншим особам або за станом здоров'я, або через юридичну некомпетентність, або з інших поважних причин, але найчастіше залучення представника пояснюється тим, що позивач (відповідач) не був безпосереднім учасником спірних чи конфліктних правовідносин. У цьому разі винятком може вважатися представництво юридичних осіб, права та інтереси яких представляють у суді їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, та представництво інтересів одним із співпозивачів чи співвідповідачів.

Отже, загалом пояснення представника мають відрізнитись від пояснень довірителя тим, що вони мають стосуватися правового аспекту розглядуваної справи, оскільки інше може пояснювати лише сама сторона. Таким чином, право визнавати факт є особистим правом сторін, яким не наділені треті особи. Коли йдеться про визнання, слід відокремлювати часткове або повне визнання позову від визнання факту, яким обґрунтовуються позовні вимоги, і варто завжди уточнювати, що визнає відповідач і треті особи на його боці – юридичну обставину, всі підстави позову, предмет позову чи зміст позову.

Таким чином, проаналізувавши підстави для звільнення від доказування в адміністративному судочинстві, на нашу думку, можна запропонувати внести зміни до ст. 72 КАС України та викласти її в такій редакції:

1. Обставини, визнані судом загальновідомими, не потрібно доказувати.

2. Обставини, які визнаються сторонами, можуть не доказуватися перед судом, якщо проти цього не заперечують сторони і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання.

3. Обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

4. Вирок суду в кримінальній справі або постанова суду у справі про адміністративний проступок, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає

справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої ухвалений вирок або постанова суду, лише в питаннях, чи мало місце діяння та чи вчинене воно цією особою.

Список літератури: 1. Кодекс адміністративного судочинства України: за станом на 5 вересня 2007 року. – Х.: Одісей, 2007. 2. Семенов В. М. Взаимная обязательность решений и приговоров в советском гражданском процессе / Семенов В. М. // Ученые записки Свердловского юр. института. – Т. 3. – Свердловск, 1955. – 350 с. 3. Полумордвинов Д. И. Законная сила судебного решения / Полумордвинов Д. И. – Тбилиси, 1964. – 156 с. 4. Еремкина А. П. О преюдициальном значении приговоров по уголовным делам для решений по гражданским делам / А. П. Еремкина // Труды. – Т. 38. – М.: ВЮЗИ, 1975. – 420 с. 5. Курылев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии / С. В. Курылев – Мн., 1969. – 198 с. 6. Резниченко И. М. Материальное и процессуальное в судебном доказывании / И. М. Резниченко // Формы защиты права и соотношение материального и процессуального в отдельных правовых институтах. – Калинин, 1977. – 156 с. 7. Штугин Я. Л. Предмет доказывания в гражданском процессе / Я. Л. Штугин. – М.: Юриздат, 1963. – 230 с. 8. Смышляев Л. П. Предмет доказывания и распределения обязанности по доказыванию в советском гражданском процессе / Смышляев Л. П. – М.: Изд-во МГУ, 1961. – 220 с. 9. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: в 2-х т. Т. 1; за заг. ред. В. К. Матвійчука / В. К. Матвійчук, І. О. Хар. – К.: КНТ, 2007. – 788 с. 10. Кузьменко О. В. Адміністративна юстиція в Україні: навч. посіб. / Кузьменко О. В. – К.: Атака, 2007. – 156 с.

Надійшла до редколегії 12.11.08

О. С. Фролов

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ПОНЯТТЯ «ЗБРОЯ» ЯК ПРЕДМЕТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ДЕЛІКТУ

Предмет як самостійна ознака складу адміністративного правопорушення в окремих випадках може збігатися з предметом охоронюваного законом суспільних відносин. У таких складах законодавець наділяє предмети, що входять до структури об'єкта правопорушення, ще й функціями предмета правопорушення, тобто надає їм додаткове правове значення. Зокрема, такий збіг наявний у складі правопорушень, передбачених ст.ст. 174, 190–195⁴ Кодексу про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) України (порушення правил обігу зброї чи поводження зі зброєю). Об'єкт даних правопорушень – певний порядок управління та громадська безпека. Але при цьому зброя як предмет адміністративних деліктів є, власне кажучи, необхідною ознакою самих адміністративних правопорушень, оскільки суспільно небезпечне діяння щодо зброї може розглядатися як делікт тільки за умови, що особа порушувала відповідні правила її зберігання, носіння, перевезення, продажу тощо. Слід додати, що в даних складах правопорушень ті ж самі речі в рамках тих самих відносин можуть бути як предметом правопорушення, так і предметом суспільних відносин, а отже, виконують дві окремі функції: по-перше, незаконне поводження зі зброєю є свідченням того, що заподіяно шкоду відповідному об'єкту, який входить до складу правопорушення;